

BARTOSZ DZIAŁOSZYŃSKI

Czym różni się ontologia cielesności od fenomenologii ciała?

*What is the Difference between Corporeal
Ontology and Phenomenology of Body?*

ANTON MARCZYŃSKI, *Ciało/Mistyka. Wstęp do ontologii cielesności*, Wydawnictwo Homini, Kraków 2016, ss. 284.

ANTON MARCZYŃSKI, *The Body/Mysticism. An Introduction into Corporeal Ontology*, Homini Publishing House, Kraków 2016, pp. 284.

Współczesna dyskusja filozoficzna o ciele odbywa się w dużej mierze w duchu tradycji fenomenologicznej. Ścieżka ta jest dość dobrze znana, wystarczy tylko hasłowo wymienić Husserlowskie rozróżnienie *Körper* i *Leib*, następnie *la chair* i *le corps* z *Fenomenologii percepcji* Merleau-Ponty'ego, późniejsze koncepcje m.in. Didier Francka, Marca Richira, Hermanna Schmitza i innych. Na pierwszy rzut oka mogłoby się zdawać, że książka Antona Marczyńskiego *Ciało/Mistyka. Wstęp do ontologii cielesności* wpisuje się w ten nurt. Na ten trop mogłoby naprowadzać chociażby motto książki, zaczerpnięte z Merleau-Ponty'ego, czy nawiązania do klasyków tego nurtu, rozsiane na kartach całej książki. Czytelnik szybko jednak przekonuje się, że jeśli w ogóle jest to fenomenologia ciała, to w bardzo szczególnej odmianie. Marczyński, pomimo pewnych podobieństw do wspomnianych myślicieli, podąża inną drogą, poczynając od wyboru innej metody, a kończąc na odmiennych rezultatach; a jeśli gdzieś w jego metodzie można by szukać punktu stycznego z XX-wieczną fenomenologią ciała, to punktem tym byłaby filozofia Heideggera. Autor nie analizuje fenomenów ciała doświadczanych wewnątrznie i zewnątrznie, jako ciała własnego i cudzego, jako ciała żywego i bryły cielesnej, ciała odczuwanego, wykonującego pewien wysiłek lub stawiającego opór. Analizuje słowa określające ciało,

a dokładniej: pojęcia kryjące się za tymi słowami. Próbuje dotrzeć do ciała nie przez fenomen i jego doświadczanie, ale przez słowo i pojęcie. Ciało wciela się tu w język.

Zatem jako 'klucz' do ciała stosuję tu wcielający je język. Dlatego też i całe badanie – fenomenologiczne w zasadzie – w dużym stopniu skupione jest wokół kwestii lingwistycznych. Co więcej, fenomenologia ciała jako fenomenologia języka, a hermeneutyka tym bardziej, są tu nie do uniknięcia (s. 15).

Dwie pierwsze części książki (wypełniające objętościowo ponad jej połowę) zawierają analizę greckich słów/pojęć *soma* i *sarks*. Wprawdzie klasyczna fenomenologia ciała również opiera się na analizach wspomnianych par pojęć; wskazuje się też, że grecka para *soma/sarks* stanowi historycznie pierwszą z takich par (drugą w porządku chronologicznym jest łacińska para *caro/corpus*), ale na podobieństwie formalnym, polegającym na dualistycznym ujęciu cielesności, podobieństwo się kończy. Każda z tych par pojęciowych w każdym z języków – oprócz tego, co je łączy – ma też własne, nieprzekładalne właściwości; słowa w różnych językach zachowują nieprzekładalne znaczenia. Rozważania Marczyńskiego mieszczą się całkowicie na obszarze języka greckiego i pojęciowości greckiej, co także różni go od fenomenologów francuskich, a zbliża do Heideggera. Z par pojęciowych o rodowodzie fenomenologicznym największe zastosowanie ma tu może Husserłowska para „noeza/noemat”. Ponadto, wywody autora nie dotyczą, ściśle rzecz biorąc, ciała ludzkiego, ale ciała w ogóle. Somatyczne i sarkastyczne sposoby bycia ciał (lub „bycia ciałami”) są modusami ontologicznymi, a nie egzystencjalnymi, tzn. opisują wszelkie rzeczy, które nazywamy ciałami; ciała ludzkie są tylko ich szczególnymi przypadkami. Z tego względu Marczyński w swej ontologicznej analizie podporządkowuje zarówno doświadczanie własnego ciała (będące doświadczeniem źródłowym dla klasycznej fenomenologii ciała), jak i etyczne aspekty cielesności (tak istotne np. u Levinasa) – opisowi ciała jako takiego (opisowi ontologicznemu). Wreszcie, porównanie wstępnej analizy leksykologicznej (tzn. słownikowych znaczeń słów, a nie pojęć) w obu rozdziałach pokazuje, że wiele znaczeń jest używanych wymiennie dla obu słów, że na poziomie słów granica między *soma* a *sarks* jest trudno uchwytna (bo widoczna tylko z perspektywy *sarks*, a niewidoczna z perspektywy *somy*). Dopiero filozof wybiera, rozdziela i porządkuje sensory, przekształcając słowa w pojęcia i układając je w swoją opowieść.

Soma to ciało stające się, wcielające się, rozprzestrzeniające się, poruszające się, rosnące, ale także nabrzmiewające czy wręcz chorobliwie puchnące. Kolejne sensory odsłania wprowadzenie wążku „gimnastycznego”

(od greckiego *gymnou*, do którego dochodzimy przez *gignomai* – „stawianie się”). „Gimnastyka” *somy* to nie tylko ćwiczenie stającego się ciała, dążenie do zbliżenia do jego istoty, ale też obnażanie, odsłanianie ciała, zrzucanie szaty cielesnej; nie po to jednak, by ukazać nagie ciało (to bowiem w sensie ontologicznym jest niedostępne), lecz po to, by otwierać i podtrzymywać ruch dalszego, nieustannego stawania się *somy*. Wraz z wątkiem „gimnastycznym” autor wprowadza zarówno Agambenowski wątek nagości, jak i figurę szaty ciała, która w dalszej części książki okaże się bardzo ważna. Następnie Marczyński przechodzi do kwestii poznania somatycznego. Jest ono możliwe dzięki pewnemu podłożu (to kolejne ważne pojęcie w jego konstrukcji), odgrywającemu w stawaniu się *somy* rolę analogiczną do świata w Heideggerowskim byciu-w-świecie. *Soma* niejako uznaje istnienie podłoża, owej przestrzeni, w którym się rozprzestrzenia i porusza. Ten akt uznania istnienia podłoża jest tu utożsamiony z aktem poznania. Ponadto ciało somatyczne przekracza Arystotelesowską antynomię *dynamis/energeia*, ponieważ jest jednocześnie potencjalne, dynamiczne, jak i spełnione, zrealizowane, aktualne. To, że zostało już ustanowione i określone, nie przekreśla tego, że zachowuje ono wciąż potencjał do dalszej realizacji. Na koniec tej części omówione zostaje współstawanie się dwóch ciał somatycznych (*syngignesthai, synergia*). Synergia zachodząca w tajemniczym „pomiędzy” ciałami ma charakter niewyjaśniony, misteryjny. I tak oto dochodzimy do mistyki.

Coś tajemniczego po grecku określane jest pojęciem *μυστικός*. Czy nie można byłoby zatem nazwać takie niewyraźne, lecz intymne doświadczalne spotkanie dwóch stawania się istotą mistyki? Między innymi mistyki... Wygląda na to, że tak (s. 89).

Soma jest ciałem stającym się, natomiast *sarks* – ciałem zastanym (bądź „za-stanym”, jak pisze Marczyński). To drugie wyznacza ruch ciężca, kładzenia kresu rozprzestrzeniającej się *somy*, kawałkowania mięsa, różnicowania się płci, ruch oznaczający zarazem uformowanie ciała, nadanie mu konkretnego, osobnego kształtu. Pod tym względem *sarks* może przypominać łacińskie *caro*, niemieckie *das Fleisch*, francuskie *la chair*, angielskie *flesh*; powtórzmy jednak zastrzeżenie, że rozpatrywana przez Marczyńskiego para pojęć greckich jako taka jest nieprzekładalna na inne, wspomniane opozycje pojęciowe mówiące o ciele. Być może lepszym tropem są pary: *тело* i *плоть* po rosyjsku oraz *тіло* i *плоть* po ukraińsku, obie wywodzące się z języka staro-cerkiewno-słowiańskiego, którego długi wobec greki jest oczywisty. W języku polskim opozycja ta zanikła,

dysponujemy tylko jednym słowem „ciało”, co, jak wiadomo, przysparza niemałych zmartwień tłumaczom (i ich czytelnikom) niemieckich i francuskich tekstów z zakresu fenomenologii ciała. Przy tej okazji może więc warto zauważyć, że drugim określeniem ciała po polsku była (względnie: „mogła być” czy nawet „mogła była być”) właśnie „pleć”, wywodząca się z tego samego rdzenia słownego, co rosyjska i ukraińska плоть. Z biegiem czasu jednak jej znaczenie wyspecjalizowało się i zawężyło tak bardzo (do sensów sarkastycznych, mówiąc językiem Marczyńskiego), że przestała być pojęciem równoważnym i opozycyjnym względem „ciała”. Ten temat wymagałby jednak szerszego omówienia w osobnym tekście; tutaj tylko sygnalizuję możliwość jego rozwinięcia. Właśnie jako *sarks* ciało jest ciałem osobnym, szatą cielesną *somy*, powłoką zewnętrzną, powierzchnią, ale też twarzą (także w rozumieniu Levinasowskim) – tym, co jedno ciało/*sarks* zwraca ku drugiemu. Pokawałkowane fragmenty *somy* stają wobec siebie w sarkastycznym dystansie. Autor korzysta tu z okazji, by przedstawić interesującą interpretację sarkazmu (w potocznym sensie), opartą na znaczeniach związanych z etymologią *sarks* oraz uzupełnioną pomysłem na równie swoiste odczytanie pojęcia ironii. Ciekawe są też uwagi o przy-stojności i nie-przy-stojności w znaczeniu zarówno estetycznym (pięknie/niepiękne), jak i etycznym (właściwe/niewłaściwe, wstydlive/bezwstydné) w odniesieniu do ciał sarkastycznych (obnażenie ciała, zachowanie lub utrata twarzy, erotyzm itp.) oraz twarzy jako szczególnej odmiany *sarks*.

Trzecia część książki, *Praksis*, zawiera opis konsekwencji takiej interpretacji ciała, wyciągniętych przez dwóch myślicieli należących do tej samej epoki, ale różnych światów: św. Grzegorza Palamasa i Mistra Eckharta. Obaj są tu przywołani jako zwolennicy przedstawionej interpretacji ciała. Palamas wyrażał ją nawet za pomocą tych samych greckich słów i pojęć (więc to on wygląda na najbardziej bezpośredniego inspiratora rozważań Marczyńskiego, obok Heideggera), Mistrz Eckhart – za pomocą pary *Leib/Fleisch* (zauważmy, że jest to inna para niż Husserlowska *Leib/Körper*, z której wywodzi się współczesna fenomenologia ciała; Marczyński wyjaśnia, że oba pojęcia Husserlowskie znajdują się znaczeniowo po stronie *sarks*, natomiast para pojęć używanych przez Eckharta zachowuje to rozróżnienie sensów, o które chodzi mu w tej książce). Autor prowadzi dalej analogię między dwoma mistykami, wschodnim i zachodnim, wskazując na ekwiwalencję hezychastycznej *apathei* z Eckhartowym pojęciem *Abgeschiedenheit*. W obu przypadkach chodzi o te same praktyki (właśnie praktyki, a nie koncepcje!; tak jakby praktyki cielesne łączyły różne światy, a koncepcje pojęciowe – dzieliły): odosobnienia, wyciszenia, odłączenia bądź oddalenia od świata, a także skupienia, to jest powrotu wielości (osobnego, ujednostkowanego

ciała *sarks*) do Jednego, somatycznego stawania się Jednym, wszelako przy zachowaniu sarkastycznej powłoki, szaty i twarzy.

Prawosławni mistycy mówią o konieczności przejścia od jednego ku drugiemu, co bynajmniej nie znaczy zniesienia jednego (czyli $\sigma\alpha\rho\kappa\acute{o}\varsigma$) na rzecz drugiego ($\sigma\acute{\omega}\mu\alpha\tau\acute{o}\varsigma$). To, o czym mówią, nazwać można zatem jedynie przeniesieniem pewnego centrum egzystencji, czyli umysłu, ze strefy z a - s t a n e g o c i a ł a ku temu, które – według przyjętej tu terminologii – się staje (s. 161–162).

Osiągnięcie tego celu jest niczym innym jak ekstazą. Tę część książki zawierają obszerne opisy tych praktyk z *Kazań* Eckharta i *Triad* Palamasa, wraz z interpretacjami wskazującymi na osadzenie tych opisów w zarysowanych wcześniej znaczeniach obu pojęć ciała.

Zwieńczeniem dobrze przemyślanej kompozycji książki jest ostatnia, czwarta część, *Theoria*, licząca zaledwie osiem stron (podczas gdy każda z trzech pierwszych części liczy po kilkadziesiąt). To właśnie *theoria*, poznanie, jest celem praktyk cielesnych. Zdając sobie sprawę z tego, że próba opisanego, na czym polega przebóstwienie ciała praktykującego mistyka („nowe szaty”, „nowa twarz”), napotyka nieuchronnie na nieprzekraczalną barierę apofatyki, autor nie próbuje wdawać się w szersze rozważania i analizy. Poprzestaje na samym stwierdzeniu, że właśnie ku temu celowi mają prowadzić opisanie w tej książce przemiany cielesności.

BARTOSZ DZIAŁOSZYŃSKI – dr, asystent w Instytucie Filozofii UW, autor książek *Życie i śmierć trzech koncepcji sztuki* (2015, esej nominowany do Nagrody im. Barbary Skargi) oraz *Cywilizacja. Szkice z dziejów pojęcia w XVIII i XIX wieku* (2018).

BARTOSZ DZIAŁOSZYŃSKI – PhD, assistant in Institute of Philosophy, Warsaw University; authored books: *Life and Death of Three Concepts of Art* (2015, essay nominated to Barbara Skarga Prize), *Civilization. Essays from History of the Notion in 18th and 19th Centuries* (2018).

